

AR ZINĀTNI SIRDĪ UN POLITIKĀ

IEVA SILIŅA šoruden ir atstājusi Latvijas Jauno zinātnieku apvienības valdes priekšsēdētājas amatu, lai turpmāk rūpētos par zinātni Rīgas domes Izglītības, kultūras un sporta komitejas priekšsēdētāja vietnieces pozīcijā. Par situāciju Latvijā, piecos gados padarīto un turpmākajiem plāniem ar Ievu sarunājas **Laima Melkina**.

Tu esi zinātniece, deputāte, prezidenta padomniece, esi ieguvusi grādu vadībzinātnē. Kā tu pati sevi primāri redzi – kā zinātnieci, politiķi, padomnieci, varbūt vēl ko citu?

Primāri redzu sevi kā cilvēku, vienu no daudziem mūsu mīļajā valstī. Cilvēcība man ir ļoti nozīmīga, cieņa pret katru indivīdu neatkarīgi no vecuma vai sasniegumiem. Katrs cilvēks ir vesela pasaule, un brīnumainā kārtā šīs pasaules krustojas. Es esmu pārliecināta, ka mūsu eksistences augstākā jēga ir darīt labu – kā nu kurš prot un var. Man – un lielākajai daļai citu zinātnieku – ir tā milzīgā privilēģija darīt labu tā, ka tas ietekmē daudzu cilvēku dzīves. Piemēram, brīdī, kad piezvana nepazīstama kundze gados no laukiem, lai izstāstītu, ka augsti novērtē manu darbu. Tā ir liela laime, un rada sajūtu, ka nedzīvoju velti.

Kā tu nonāci zinātnē? Kas tevi tajā piesaistīja?

Jau skolas gados man bija izteikts talants matemātikā. Apvienojumā ar kārtīgumu, sistemātiskumu un asu prātu – tā ir recepte vieglām mācībām. Es pabeidzu Rīgas Valsts 1. ģimnāziju, un tur mums “iepotēja” – pēc vidusskolas jādodas uz universitāti. Līdz ar to maģistra grāda iegūšana šķita pašsaprotama. Man patīk un padodas mācīties, tādēļ brīdī, kad šķita, ka esmu izsmēlusi sevi mazajā biznesā un gribas ko jaunu, iestājos doktorantūrā. Cik liels bija mans pārsteigums uzzinot, ka doktorantūrā valda pavisam citādi likumi! Bet, meklējot padomu un domubiedrus, es atradu Latvijas Jauno zinātnieku apvienību un ātri noorientējos. Man gan tur tā iepatikās, ka grāda iegūšana ievilkās (smejas). Toties apvienība ir devusi iespēju gan satikt gudrus, mērķtiecīgus un aktīvus cilvēkus, gan daudz paveikt zinātnes vides uzlabošanā, gan iepazīt zinātnes politiku Latvijā.

Piecus gadus esi vadījusi Latvijas Jauno zinātnieku apvienību. Kā, tavuprāt, Latvija izskatās Eiropas un varbūt arī pasaules zinātnes kartē?

Arvien košāk un pamanāmāk. Latvija daudziem lielo Eiropas valstu iedzīvotājiem šķiet eksotiska gan ģeogrāfiski, gan sasniegumu ziņā. Ir skaidrs, ka mums nekad nebūs augsti sasniegumi visās zinātņu nozarēs, mēs esam nišas nozaru valsts. Toties mēs esam ātri, spējīgi pielāgoties un ļoti radoši. Tas veido cita līmeņa iespējas inovāciju un jaunu zināšanu radīšanai.

Runājot tieši par zinātnes vidi, mēs esam konkurētspējīgi. Mums šobrīd ir izcila, patiešām izcila infrastruktūra un Eiropas standartiem atbilstoša vide, kas tajā pašā laikā ir ar savu latvisko “odziņu”: mūsu kultūru, zaļo un sakopto vidi, tradīcijām. Šobrīd uzdevums ir piesaistīt zinātnei kvalificētu darbaspēku, kas spētu šo infrastruktūru izmantot, lai radītu vērtību mūsu valstij un sabiedrībai. Kvalificēts darbaspēks gan arī attiecīgi maksā, līdz ar to valstiskā līmenī jāpieņem šis lēmums – ieguldīt tagad zinātnē, lai pēc gadiem pieciem vai desmit, vai divdesmit mēs visi dzīvotu labāk.

Latvija ir iespēju valsts, arī zinātnē. Latvijā ir plašākas iespējas jauniešiem zinātniekiem, gan finansējuma piesaistē, gan karjeras izaugsmē. Rietumeiropa var piedāvāt lielāku drošības sajūtu, stabilitāti un lēnu kāpienu pa karjeras kāpnēm. Latvija pieprasa lielāku riska toleranci – iegūšu projektu lielā konkurencē vai nē –, tomēr ir iespēja arī agri izveidot savu zinātnisko grupu vai kļūt par profesoru. Kur citur Eiropā zinātnieks knapi virs 30 var vadīt grupu, kas piesaistījusi

finansējumu virs miljona? Kur citur Eiropā 35 gadu vecumā var kļūt par profesoru? Šīs fantastiskās iespējas ļauj sevi pilnībā realizēt mūsu spožākajiem talantiem.

Kā tu nonāci valsts pirmās komandas sastāvā?

Viss sākās ar nesen kā ievēlētā Levita kunga uzaicinājumu aprunāties par situāciju Latvijā zinātnes jomā. Mana mīļākā tēma! Apbruņojos ar konfektēm un devos. Pēc pusotras stundas sarunas sekoja uzaicinājums pievienoties komandai.

Es uzskatu, ka tas ir augsts novērtējums visai Latvijas zinātnes sabiedrībai, ka zinātne ir tik augstu Valsts prezidenta prioritāšu sarakstā. Zinātne ir veids, kā turpināt veidot Latviju par modernu un pārtikušu valsti Ziemeļeiropā.

Ko Valsts prezidenta institūcija var darīt Latvijas zinātnieku labā?

Prezidents reprezentē valsti un līdz ar to valsts vērtības. Tam ir simboliski ļoti liela nozīme, ja prezidents uzsver Latvijas zinātnieku veikumu savās runās, tiekas ar zinātniekiem, viesojas institūtos. Protams, pandēmija ieviesa savas korekcijas plānos, bet līdz šim prezidents personīgi ir iepazinies ar zinātniekiem, pētījumiem, infrastruktūru gan Latvijas Universitātes Cietvielu fizikas institūtā, gan Latvijas Organiskās sintēzes institūtā, gan Latvijas Valsts mežzinātnes institūtā “Silava” un Latvijas Biomedicīnas studiju un pētniecības centrā. Zinātnieki tiek uzklauti un aicināti uz tikšanās reizēm, kā arī prezidenta kungs apmeklē daudzus zinātnes vidē svarīgus pasākumus. Tas parāda gan zinātniekiem, gan sabiedrībai, ka zinātne Latvijai ir ļoti nozīmīga. Atceros, ka bija pagājušas tikai desmit dienas kopš valsts prezidenta inaugurācijas, kad prezidents teica atklāšanas runu vērienīgākās zinātniskās pētniecības programmas Eiropā – EUROfusion Ģenerālajā asamblejā. EUROfusion projekta mērķis ir attīstīt kodolsintēzi kā dzīvotspējīgu enerģijas avotu līdz 2050. gadam, ražojot CO2 brīvu enerģiju lielos apjomos. Latvijas EUROfusion laboratorija apvieno zinātniekus no Latvijas Universitātes Cietvielu fizikas institūta, Latvijas Universitātes Ķīmiskās fizikas institūta un Fizikas institūta, to koordinē viens no Latvijas izcilākajiem zinātniekiem – Latvijas Zinātņu akadēmijas īstenais loceklis Andris Šternbergs. Pirms pasākuma atklāšanas Levita kungs tikās ar EUROfusion izpilddirektoru un konsorcijs locekļiem. Fantastiski, cik šie ārvalstu zinātnieki jutās pagodināti! Bija redzams, ka prezidenta klātbūtne un zināšanas par Latvijas devumu kodolsintēzē jūtami paceļ mūsu zinātnieku “akcijas”, kas nozīmē, ka turpmākais darbs konsorcijā būs vieglāks, un mūsu zinātnieku viedoklis citur pasaulē tiks cienīts vēl vairāk.

Prezidenta varā ir ne tikai uzslavēt labi padarīto, arī norādīt uz kādiem jautājumiem, kas būtu jāsakārto vai jārisina. Aktualizēt risināmos jautājumus dažādos līmeņos vai norādīt vēlamos risinājuma virzienus. Iespēju ir daudz.

Kas šobrīd ir Latvijas zinātnes izaicinājumi? Kas būtu jārisina?

Pirmkārt, jāsakārto bāzes finansējuma sistēma. Kamēr vien valsts institūtiem finansējumu skaitīs galvenokārt pēc “siltu miesu” skaita, būs grūti izveidot uz rezultātiem orientētu organizācijas kultūru. Pašreizējā sistēmā pilnībā trūkst loģikas – gribot sagaidīt daudz prestižu publikāciju, no Eiropas Savienības piesaistītu līdzekļu un industrijas pasūtījumu, tiek maksāts par to, ka cilvēki “skaitās darbā”. Tas ir absurds. Bāzes finansējums ir jāpalielina, un jāveido uz rezultātu orientēta sistēma.

Otrkārt, ir jāsakārto Latvijas zinātnes pārvaldības sistēma. Ir izveidota jaunā Latvijas Zinātnes padome, kas ir ļoti labi, bet jaunajai organizācijai ir jānosprauž izmērāmi mērķi, jāievirza darbā

darbinieki un jāizveido nepieciešamās darba plūsmas. Šeit slēpjas liels potenciāls, bet tas neizpaudīsies tāpat no zila gaisa, mākslīgi savienojot vairāku institūciju daļas. Ir jāveido sistēma, kas atbalstīs veselīgu, konkurētspējīgu zinātnisko vidi Latvijā.

Treškārt, jāatrod iespēja nešķērdēt mūsu zinātnieku laiku. Gan birokrātiskās procedūrās, gan projektu pieteikumu gatavošanā. Kā gan lai institūts strādā, ja to “apciemo” trīs dažādi auditi mēneša laikā? Mums jāspēj norobežoties no padomju laikos iegūtās neuzticēšanās. Zinātnieki ir mūsu valsts gudrākie prāti, kas ir pelnījuši uzticēšanos. No tā iegūtu visi. Nav arī normāli, ja deviņas desmitdaļas iesniegto projektu negūst finansējumu. Noteikti nav jāfinansē visi, bet mēs nevaram atļauties palaist nebūtībā tik milzīgu apjomu gudrāko zinātnieku darba. Katra projekta pieteikuma sagatavošana ir prasījusi daudz laika, vienu vai pat vairākus mēnešus, simtiem darba stundu, un mums ir jādod iespēja radīt vērtību Latvijai tiem, kas to piedāvā. Vismaz trešdaļai vai pat pusei no visiem projektu pieteikumiem nevis tikai mazliet virs 10%.

Tu esi strādājusi arī par viceprezidenti Eiropas līmeņa jauno zinātnieku organizācijā. Kā tu tur nokļuvi?

Kad es 2015. gada decembrī nonācu Latvijas Jauno zinātnieku apvienības valdē, es nācu ar trīs pīlāru pieeju tālākai organizācijas attīstībai. Jau piecus gadus apvienība darbojas trīs virzienos: zinātnes politika, zinātnes komunikācija un tīklošanās. Un visi šie virzieni ir skatāmi ne tikai lokāli, bet arī starptautiski. Līdz ar to bija loģiski, ka izvērtām darbību arī visos lielākajos starptautiskajos jauno zinātnieku tīklos. Mani ļoti aizvairoja, ka sākotnēji uz Latviju skatījās kā uz tādiem nabadziņiem, un šajās organizācijās politikas veidošanā dominēja lielo Rietumeiropas valstu intereses. Gadu no gada, katrā tikšanās reizē, es prezentēju labās prakses piemērus no Latvijas, arī individuāli stāstīju par sasniegumiem, uzlabojumiem mūsu zinātnes vidē. Pamazām viedoklis mainījās. 2017. gadā es veiksmīgi kandidēju uz otrās nozīmīgākās personas, viceprezidentes amatu Eiropas jauno zinātnieku apvienību “jumta” organizācijā EURODOC. Tas nebūtu bijis iespējams, ja pirms tam netiktu “sagatavota augsne”, informējot citu valstu jaunus zinātniekus par to labo, kas notiek mūsu valstī. EURODOC apvieno ap 50 000 jauno zinātnieku visā Eiropas pētniecības telpā un ir nozīmīgs spēlētājs Eiropas zinātnes vidē. Šis gads bija iespēja pacelt mums aktuālos jautājumus Eiropas līmenī un pierādīt, ka Latvija var.

Kā ir ar zinātnisko atklājumu komercializāciju – kā tu šobrīd vērtē zinātnieku sadarbību ar uzņēmējiem?

Kā kurā institūtā – mums ir gan izcili labi, gan ne tik veiksmīgi piemēri. Patīkami, ka ir pieejama nepieciešamā infrastruktūra, piemēram, RTU Dizaina fabrika, 3D printeri prototipu drukai. Protams, ekonomikā, kur laivas tiesa uzņēmumu ir mikro vai maza izmēra, un tie paši pārsvarā nodarbojas ar tirdzniecību un lauksaimniecību, nav liels pieprasījums pēc zinātniskajiem pakalpojumiem. Es ceru, ka ar laiku Latvijā izdosies radīt vairāk zināšanu ietilpīgu uzņēmumu. Šobrīd mēs varam piedāvāt Latvijas zinātnieku pakalpojumus ārvalstīs, stimulēt attīstīties mūsu uzņēmumus un veidot ciešāku saikni starp uzņēmējiem un zinātniekiem. Labs zinātnieks reti ir arī labs uzņēmējs. Tomēr mums pietiek uzņēmīgu cilvēku, kas būtu gatavi ienest zinātnieku radītās idejas tirgū. Jaunuzņēmumu kultūra Latvijā pamazām veidojas, un es uzskatu, ka mēs ejam pareizā virzienā.

Kā panākt jauniešu interesi par zinātni? Kā par to ieinteresēt skolā?

Ar piemēru. Tādēļ mēs, jaunie zinātnieki, regulāri viesojamies skolās un runājam ar jauniešiem. Šoruden plānotās vizītes skolās izjauca epidemioloģiskā situācija, šobrīd nogaidām – ja nākošgad arī nevarēsim tikties “dzīvajā”, rīkosim attālinātas tikšanās Zoom vai Skype. Ļoti nozīmīga ir arī

skolotāja loma. Skolotāji vispār ir atslēgas figūras daudzu jauniešu dzīvē. Šī ārkārtīgi nozīmīgā profesija pie mums netiek pienācīgi novērtēta, es ļoti ceru, ka tas drīz mainīsies. Skolotājiem būtu jābūt ne tikai labi atalgotiem, iespēju klāt par skolotāju un ietekmēt simtiem jauniešu dzīves būtu jādod tikai pašiem labākajiem. Un šie labākie tad mums arī jālolo, jālutina un jānovērtē viņu devums. Daudz palīdz arī iespēja jauniešiem pašiem atklāt, praktiski darboties, izmēģināt zinātni. Vai tā būtu tautsaimniecības veidošana simulāciju spēlē, eksperimenti dabaszinātnēs vai Lego robotu salikšana un programmēšana.

Vai šo piemēru jauniešiem tu ceri parādīt arī ar radio raidījumu “Zinātnes vārdā”?

Jā, noteikti, bet ne tikai jauniešiem. Es šoruden esmu pievienojusies radio NABA draudzīgajam kolektīvam, lai katru otro nedēļu vadītu raidījumu, kas iepazīstina ar zinātnieku pētījumiem, eksperimentiem un jaunatklājumiem – “Zinātnes vārdā”. Raidījums skan radio NABA ēterā katru ceturtdienu 19.00-20.00 ar atkārtojumu svētdienās 16.00-17.00. Šonedēļ, 19. novembrī ar atkārtojumu 22. novembrī būs klausāma saruna ar Latvijas Organiskās sintēzes institūta direktoru, Latvijas Zinātņu akadēmijas korespondētājlocekli Osvaldu Pugoviču. Es apbrīnoju Pugoviča kunga paveikto institūtā un kopumā mūsu valsts attīstībai.

Kas būs tēmas, kam zinātne pievērsīsies nākotnē?

Covid-19! (smejas) Ja nopietni, tad arī biomateriāli, precīzijas medicīna, organ-on-chip, mākslīgais intelekts, arī kontekstā ar ētiku, bezpilota transports, klimatneitrālas enerģijas iegūšana un uzglabāšana, tīra ūdens un veselīgas pārtikas nodrošināšana un daudzas citas tēmas. Es personīgi gaidu, kā attīstīsies pētījumi par cilvēka uzmanības un darba efektivitātes saglabāšanu kontekstā ar tehnoloģiju kompānijām, kas pelna ar uzmanības piesaistīšanu. Manuprāt, tā ir liela problēma zināšanu ekonomikā strādājošajiem, un mēs nepietiekami rūpējamies par savu digitālo higiēnu. Inovācijas tehnoloģijās mums ir iedevušas daudz darba rīku, lai mēs kļūtu daudz efektīvāki. Tomēr šobrīd pietrūkst pētījumu un zināšanu par to, kā lietot šīs inovācijas apzināti, gūstot maksimālu labumu un tajā pašā laikā neiekrītot jaunizveidotajās uzmanību ķerošajās “lamatiņās” – cilvēkam nebūtu jāieskatās viedtālrunī 150 reizes dienā, jādara tas braucot ar auto, ēdot, gaidot rindā. It īpaši tagad, kad mums pastiprināti jāpieņemam par savas garīgās veselības saglabāšanu.

Šis Latvijas Zinātņu akadēmijas laikraksts iznāk pirmssvētku laikā – ko tev nozīmē šis laiks – 11. un 18. novembris?

Novembris man saistās ar cilvēcisku siltumu, kopā būšanu un, protams, valsts dzimšanas dienu. Laiks, kad būt kopā ar savējiem, pārdomāt padarīto un nospraust jaunus mērķus.

Kā tu svini šos Latvijas svētkus?

Šogad, protams, svinēšanas iespējas būs ierobežotākas. Mājās gatavota svētku maltīte ar ģimeni vēl joprojām ir programmā, bet brauciena uz Vecrīgu vietā plānojam izbaukt dabā. Daba latvietim vienmēr sniedz mierinājumu pārmaiņu vai grūtos brīžos. Arī es šajā visai pasaulei izaicinošajā laikā vairāk laika pavadu svaigā gaisā, mežā, pie ezera vai jūras. Mēs ar ģimeni arī ar prieku piedalāmies attālinātajās svētku svinēšanas aktivitātēs, kas ļauj sajūst kopību ar citiem latviešiem. Šogad tas nozīmē ielikt svečīti logā Lāčplēša dienā, “starot mājās” un iet savā personiskajā lāpu gājienā tikai ģimenes ietvaros valsts dzimšanas dienā. Mēs esam katrs par sevi un tajā pašā laikā ļoti vienoti kopīgam mērķim – pārdzīvot šo grūto laiku – un ar kopīgām vērtībām. Mīlestība pret šo valsti mūs vieno.

Vai uzskati sevi par patrioti?

O, jā! Noteikti! Tas izpaužas vērtībās, kas man ir nozīmīgas. Vērtības tālāk atspoguļojas darbos. Es dzīvoju ar zinātni sirdī, bet zinātne manā skatījumā ir ceļš, kā veidot Latvijas labklājību. Es lepojos ar savu valsti un gribu, lai gan mani dēli, gan citi latvieši, kas paliks uz šīs zemes pēc manis, dzīvotu pārticīgākā, latviskākā, zaļākā Latvijā. Lai to panāktu, katru dienu ir jāveic mērķtiecīgas darbības. Ir jākopj kopīga valsts apziņa, demokrātiskās vērtības un jāveicina latviskums.

Ko tev nozīmē latviskums?

Īstumu. Tas, kas es esmu un kā dzīvoju. Tas ietver tradīcijas, valodu, kultūru. Vēlmi iepazīt Latvijas vēsturi un literatūru, godāt savas saknes.

Kas motivēja tevi iesaistīties politikā?

Iespēja paveikt vairāk līdzcilvēku labā. Piemēram, jau sen jauno zinātnieku vidū runājam par to, ka nepieciešams Akadēmiskās jūdzes trijstūris, drīzāk, daudzstūris. Infrastruktūra un iniciatīvas, kas veicina resursu koplietošanu, sadarbību starp dažādām augstskolām un institūtiem. Ir daudz veidu, kā valsts un pašvaldība var atbalstīt zinātni un augstāko izglītību un caur to veicināt jaunu zināšanu un inovāciju rašanos.

Vai politikai ir kāda saistība ar zinātni? Kā tava pieredze zinātnē varētu palīdzēt politikā?

Savā ziņā politiķa darbs ir pilnīgi pretējs zinātnieka darbam. Zinātnieks “rok dziļumā” vienu tēmu, kamēr politiķim jāspēj noorientēties teju visās. No otras puses, abu profesiju pārstāvji rada pārmaiņas un cenšas uzlabot dzīvi līdzcilvēkiem. Manuprāt, ideāls tiek sasniegts, apvienojot abas pieejas. Pieņemot pierādījumus un faktus bāzētus lēmumus, pieprasot zinātnisku pieeju dažādu situāciju modelēšanā, konsultējoties ar jomas speciālistiem.

Šobrīd sociālo tīklu tehnoloģijas pieļauj izplatīt savu viedokli teju visiem. Diemžēl ļoti daudzi no šiem viedokļiem ir nekompetenti vai pat mūsu valstij, veselībai, sirdsmieram kaitīgi. Līdz ar to ir vitāli nozīmīgi, lai lēmuma pieņēmēju vidū ir vairāk cilvēku, kas māc atšķirt patiesas no viltus ziņām, pierādījumus no pieņēmumiem un faktus no viedokļiem. Tas ir visas mūsu sabiedrības labklājības jautājums.

Laikrakstam “Zinātnes Vēstnesis”
sagatavoja Laima Melkina

Avots: “Zinātnes Vēstnesis”, Nr. 19 (603), 2020. gada 16. novembris.